

Аналітична записка

з питань порівняльного законодавства щодо регулювання обліку та легалізації трофейної зброї та бойових припасів*

Анотація. В аналітичній записці досліджуються питання створення механізму легалізації трофейної зброї, яка перебуває у громадян України, шляхом її обліку та реєстрації (у контексті проекту Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю», реєстр. № 5708 від 25.06.2021 р.). Із цією метою проведено аналіз законодавчої бази України, існуючої міжнародної практики, норм міжнародного гуманітарного права й законодавства інших країн, у першу чергу тих, які стикались із проблемою наявності необлікованої зброї у цивільних осіб, що стала наслідком військових конфліктів.

I. Вступна частина

Міжнародне гуманітарне право визначає військові трофеї як захоплене у противника озброєння, військову техніку та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила¹. Передбачається, що перед тим, як використовувати військові трофеї, із них необхідно зняти емблеми і знаки противника та встановити власні емблеми (знаки). Визначено, що військові трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям.

Таким чином, відповідно до загальних засад міжнародного гуманітарного права, визнаних в Україні, все озброєння, боеприпаси, військове й господарське майно, кинуте противником або захоплене військами на полі бою, у населених пунктах, на залізничних станціях тощо, вважається трофеями та є власністю держави.

Вищевказана позиція щодо визначення та приналежності трофейного майна виключно як державного майна повністю відтворена в Наказі Міністра оборони України № 164 від 23.03.2017 року «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018, № 119 від 16.05.2022).

Так, у статті 12 вказаної Інструкції зазначено, що: «Військові трофеї – захоплене у противника озброєння, військова техніка та інше військове майно, яке може використовуватися стороною, що їх захопила... Військові трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям»².

Водночас, на сьогодні законодавством України чітко не визначено правовий режим трофейного майна. Натомість у статті 1 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21.09.1999 р. № 1075-XIV встановлене загальне поняття «військового майна» як *«державного майна, закріпленого за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України»*, до якого належать, у тому числі *«...всі види озброєння,*

¹ The Practical Guide to Humanitarian Law. URL: <https://guide-humanitarian-law.org/content/article/3/weapons>

² Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: наказ Міністра оборони України № 164 від 23.03.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

бойова та інша техніка, боєприпаси, пально-мастильні матеріали тощо»³. Це дає підстави вважати захоплене у противника (або залишене ним) трофейне озброєння та майно, яке стало надбанням регулярних військових підрозділів Збройних сил України, – державним майном, що є власністю держави.

Відповідні положення щодо приналежності трофейного озброєння до державного майна повною мірою стосуються й добровольчих формувань Сил територіальної оборони Збройних Сил України, які згідно з вимогами частини п'ятнадцятої статті 1 Закону України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 р. № 1702-IX є окремим родом Збройних Сил України⁴.

II. Основна частина

Після початку збройної агресії Росії проти України зафіксовані непоодинокі випадки здійснення кримінальних проваджень за фактами вилучення трофейної зброї у членів добровольчих формувань територіальної оборони правоохоронними органами⁵. Підставами для початку відповідного досудового розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності стали виявлені випадки порушень вимог частини першої статті 22 згаданого Закону України «Про основи національного спротиву». Згідно з цими вимогами стрілецька зброя, інші види озброєння добровольчих формувань територіальних громад і боєприпаси до них зберігаються відповідно до вимог законів України «Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» у військових частинах Сил територіальної оборони Збройних Сил України за територіальним принципом⁶.

Зокрема, у статтях 144–154 Статуту гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України визначено, що *«у підрозділах (на кораблях) стрілецька зброя, у тому числі навчальна, та боєприпаси до неї зберігаються в кімнаті для зберігання зброї з металевими ґратами на вікнах»* (стаття 144 Статуту). Також зазначається, що *«кімната для зберігання зброї має цілодобово перебувати під охороною осіб добового наряду»* (стаття 147 Статуту) й у випадку необхідності *«зброя та боєприпаси особовому складу військової частини видаються в установленому командиром військової частини порядку під особистий підпис у книзі видачі зброї та боєприпасів»* (стаття 152 Статуту)⁷.

Порядок обліку зброї, у тому числі трофейної, визначений Інструкцією з обліку військового майна у Збройних Силах України, затвердженою Наказом Міністерства оборони України № 440 від 17.08.2017 року (із змінами, внесеними

³ Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21.09.1999 р. № 1075- XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1075-14#n56>

⁴ Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n107Text>

⁵ Роз'яснення щодо порядку обліку та використання трофейної зброї членами добровольчих формувань територіальної громади. URL: <https://pravo-ua.com/dftg/poryadok-obliku-ta-vykorystannya-trofejnoyi-zbroyi-chlenamy-dftg/>

⁶ Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#n107Text>

⁷ Про Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 550- XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/550-14#Text>; Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 548- XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>

згідно з Наказами Міністерства оборони № 373 від 10.07.2019, № 327 від 14.09.2020)⁸ (далі Інструкція).

Відповідно до пункту 3 Розділу 10 Інструкції трофейне майно у службах забезпечення органів військового управління обліковується за окремими обліковими реєстрами. Згідно з пунктом 21 Розділу 10 Інструкції приймання трофейного майна, зібраного в районах бойових дій, здійснюється комісією військової частини з оформленням акта приймання-передачі військового майна, який складається по кожному виду майна окремо та реєструється у відповідних службах матеріально-технічного забезпечення, після чого трофейне майно передається до центрів забезпечення.

На виконання вищезазначених приписів члени добровольчих формувань територіальної оборони повинні повідомляти про випадки виявлення трофейної зброї командира свого підрозділу. Своєю чергою, командири добровольчих формувань зобов'язані організувати збір та передачу трофейної зброї до органів матеріально-технічного забезпечення військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України, в оперативному підпорядкуванні якої перебуває даний підрозділ, для її обліку й легалізації. Після цього трофейна зброя може бути передана (повернута) військовим частинам для виконання завдань територіальної оборони.

Загальна заборона щодо володіння вогнепальною зброєю та боєприпасами цивільними особами-громадянами України на даний час обумовлена положеннями частини першої статті 263 Кримінального кодексу України, якими встановлено кримінальну відповідальність за носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу⁹.

Водночас, із початком активної широкомасштабної агресії Російської Федерації (далі – РФ) проти України актуалізувалася проблема реалізації кримінальної відповідальності за незаконне поводження з вогнепальною зброєю та боєприпасами цивільними особами-громадянами України, а також внесено певні корективи у відповідну правозастосовну практику. Так, у перші дні вторгнення в Україну, як повідомляв на той час Голова Національної поліції України Ігор Клименко, «...поліція видала близько 18 тисяч одиниць зброї, яка була належним чином облікована, однак поряд із такою зброєю громадяни почали використовувати як трофейну зброю, так і зброю невідомого походження»¹⁰.

Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 р. № 2114-IX дозволив громадянам України, іноземцям та особам без громадянства для відсічі збройній агресії РФ «...отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України» (стаття 1 Закону). При цьому, застосування вогнепальної зброї цивільними особами, «...отриманої (ними) відповідно до цього Закону, здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під

⁸ Наказ Міністерства оборони України № 440 від 17.08.2017 із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства оборони № 373 від 10.07.2019, № 327 від 14.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-17#Text>

⁹ Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹⁰ Глава Нацполіції назвав умов для легалізації зброї в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/13/novyna/suspilstvo/hlava-naczpolicziyi-nazvav-umovu-lehalizacziyi-zbroyi-ukrayini>

час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України» (стаття 2 Закону)¹¹.

Слід зазначити, що навіть у згаданому вище Законі трофейна зброя також не визначена як легальне, законне знаряддя, яке може бути використане цивільними особами для відсічі збройної агресії РФ. У ньому йдеться лише про вогнепальну зброю, отриману цивільними особами з метою виконання завдань щодо відсічі збройної агресії проти України в порядку, передбаченому законом.

При цьому, визначальною в досліджуваному контексті є закріплена у статті 3 вказаного Закону вимога, яка зобов'язує цивільних осіб здати отриману ними вогнепальну зброю й невикористані боєприпаси до неї до органів Національної поліції України не пізніше 10 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні. За порушення цієї вимоги цивільні особи несуть кримінальну відповідальність.

Таким чином, можна стверджувати, що чинне законодавство України визначає механізм обігу та легалізації трофейної зброї, виходячи із усвідомлення таких її головних і визначальних ознак: це зброя, яка була захоплена підрозділами Збройних Сил України, у тому числі і членами добровольчих формувань Сил територіальної оборони, у противника внаслідок ведення бойових дій; дане озброєння та боєприпаси були відповідним чином обліковані, легалізовані й перевірені на експлуатаційну справність уповноваженими органами матеріально-технічного забезпечення; таке озброєння та боєприпаси після визначення їх технічної і функціональної придатності можуть бути поставлені до бойових підрозділів для виконання завдань за призначенням або утилізовані.

Вочевидь, відповідно до вищенаведених приписів цивільні особи, які перебувають поза межами військових формувань, по суті не можуть бути власниками зброї, яка визначається як трофейна. Натомість, вогнепальна зброя, що опиняється в розпорядженні цивільних осіб в умовах ведення бойових дій, у будь-якому випадку має класифікуватися або як знайдена, або як отримана без додержання встановлених Міністерством внутрішніх справ України процедур (як це мало місце на початкових етапах російського вторгнення).

У проекті Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» реєстр. № 5708 від 25.06.2021, прийнятому за основу напередодні вторгнення – 23.02.2022 року, також не передбачено моделі володіння й користування цивільними особами саме трофейною зброєю¹².

У преамбулі цього законопроекту зазначається, що він «...регулює суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації права громадян та юридичних осіб в Україні на цивільну вогнепальну зброю, бойові припаси до неї, а також конструктивно схожі зі зброєю та бойовими припасами вироби, та визначає правовий режим власності на цивільну вогнепальну зброю». Однак дія цього Закону не поширюється на «...придбання, зберігання, облік та використання вогнепальної зброї, бойових припасів до неї, утримання стрілецьких тирів, стрільбищ та стендів у Збройних Силах України, військових формуваннях, створених відповідно

¹¹ Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 03.03.2022 р. № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>

¹² Про право на цивільну вогнепальну зброю: проект Закону України реєстр. № 5708 від 25.06.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190>

до законодавства України...», тобто власне на зброю, яка може бути віднесена до категорії трофейної зброї за її визначальними ознаками, наведеними вище.

Водночас, статтею 1 проекту Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю» цивільна вогнепальна зброя та бойові припаси визначаються як *«...вогнепальна зброя та бойові припаси, які не заборонені Законом для цивільного обігу, і які можуть перебувати у власності фізичних осіб та юридичних осіб у порядку, визначеному цим Законом»*.

Далі законопроектом встановлюється механізм легалізації саме знайденої зброї (стаття 29) або зброї, яка була отримана цивільними особами без дотримання відповідного порядку та вимог Міністерства внутрішніх справ України, або зброї, що була успадкована, тощо.

Водночас, поняття трофейної зброї, підстави та порядок володіння нею, її використання та зберігання, набуття вогнепальною зброєю статусу трофейної у законопроекті відсутні, оскільки предмет його правового регулювання не стосується такої зброї.

Питання регламентації правого статусу трофейної зброї з погляду її визначальних ознак могли б бути доопрацьовані у вищезазначеному спеціальному Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 р. № 2114-IX. Даний Закон було ухвалено з урахуванням прагнення цивільних осіб до активної участі в національному спротиві та з метою законодавчого забезпечення реалізації громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту України, її незалежності й територіальної цілісності. Однак, у ньому на сьогодні відсутнє визначення статусу трофейної зброї як легального, законного знаряддя, яке може бути використане цивільними особами для відсічі збройної агресії РФ.

Необхідно відзначити, що Верховною Радою України у перші місяці російської агресії було прийнято Закон України «Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора» від 01.04.2022 р. № 2172-IX¹³.

Цим Законом визначено, що *«...з метою зменшення негативних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та зниження бойового потенціалу ворога, запровадження стимулюючих заходів для припинення воєнних (бойових) дій...»* встановлюється винагорода військовослужбовцям збройних сил, інших силових структур РФ за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора (пункт перший статті 1 Закону).

Дія відповідного Закону також поширюється як на військовослужбовців, так і на цивільних осіб – громадян України, які добровільно здадуть військову техніку в порядку, визначеному Постановою Кабінетом Міністрів України № 802 від 15 липня 2022 року «Про затвердження Порядку приймання Збройними Силами придатної для застосування бойової техніки держави-агресора». У статті 5 цієї Постанови зазначено, що *«приймання Збройними Силами бойової техніки здійснюється... від громадян України – після отримання інформації про наміри*

¹³ Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора: Закон України від 01.04.2022 р. № 2172-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2172-20#Text>

здійснити ними таку передачу, проведення перевірки її достовірності та фактичного представлення заявленої кількості бойової техніки представникам Збройних Сил, інших складових сил оборони або військових адміністрацій у місцях, визначених для її приймання (передачі)»¹⁴.

Однак, у зазначених Законі та Постанові Кабінету Міністрів України також не передбачена можливість для цивільної особи залишити собі для володіння й використання під виглядом «трофейного» будь-якої одиниці чи виду названого озброєння.

Слід наголосити, що в наведених законодавчих актах предметом регулювання, що стосується порядку здачі озброєння та виплати винагороди, є бойова техніка – літаки, танки, кораблі, броньована техніка та автомобілі різних типів, які не можуть бути привласнені, а тим більше – застосовуватися цивільною особою. Передбачені в них норми не поширюються на стрілецьку зброю та боєприпаси, які могли в будь-який спосіб потрапити до рук цивільних осіб.

Розглядаючи міжнародний досвід щодо правового регулювання обліку й легалізації трофейної зброї та бойових припасів, слід акцентувати на Директиві (ЄС) 2021/555 Європейського Парламенту та Ради від 24 березня 2021 року про контроль за придбанням і володінням зброєю¹⁵, якою запроваджено низку заборон та обмежень щодо обігу цивільної зброї, зокрема посилено контроль у сфері обігу військової зброї. У Директиві вживається загальний термін «вогнепальна зброя і боєприпаси» – без виокремлення трофейної зброї та її легалізації.

У міжнародній практиці співіснують дві ключові тенденції щодо встановлення контролю над використанням зброї цивільним населенням: (1) посилене законодавче регулювання умов володіння та використання зброї; (2) розумний баланс між встановленням обмежень на володіння зброєю і правом на її законне використання цивільними особами¹⁶. Водночас, жодна держава у світі не дозволяє необмеженого володіння й використання зброї цивільними особами.

Особливості правового регулювання вилучення зброї відрізняються в національному законодавстві кожної окремої країни. Загалом, досвід щодо вилучення у цивільного населення, із подальшою легалізацією, у зонах військових конфліктів знайденої або виданої без належного оформлення вогнепальної зброї має поширену практику. Найбільш прийнятною та привабливою для населення практикою такого вилучення є викуп відповідного озброєння.

Так, **Сполучені Штати Америки** під час операції «Непохитна свобода» (Enduring Freedom Operation) в Афганістані (2001–2014 роки) запровадили практику викупу у місцевого населення стрілецького озброєння й легкого переносного ракетного-артилерійського озброєння, у першу чергу – протитанкових переносних комплексів (РПГ) та переносних комплексів протиповітряної оборони («Stinger», «Стріла»)¹⁷. У 2003 році, після завершення активного етапу військової

¹⁴ Про затвердження Порядку приймання Збройними Силами придатної для застосування бойової техніки держави-агресора: постанова Кабінету Міністрів України № 802 від 15.07.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2022-%D0%BF#n9>

¹⁵ Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2021/555/oj?locale=en>

¹⁶ Легалізація вогнепальної зброї: міжнародний досвід / Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: <https://parlament.org.ua/2023/03/21/>

¹⁷ Enduring Freedom Operation URL: <https://www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/884634/us-afghan-army-engineers-leading-the-way-hand-in-hand/>

операції США в Іраку «Іракська свобода» практика викупу озброєння у цивільного населення була продовжена й достатньо успішно реалізовувалася з подальшою передачею придатного й технічно справного озброєння національним збройними силами Іраку¹⁸.

Із завершенням військових дій присутність НАТО у *колишній Югославії* посилилася, що було обумовлено необхідністю: реалізовувати військові та правові аспекти Дейтонської, Вашингтонської, Охридської мирних угод; провести роззброєння всіх учасників воєн; контролювати внутрішню ситуацію у сфері безпеки в колишніх югославських республіках.

На території цих держав було розгорнуто декілька місій НАТО, які діяли під егідою ООН: у Боснії та Герцеговині – Сили виконання мирної угоди або ІФОР (*замінена на Стабілізаційні сили*); у Косово – Сили для Косова; у Македонії – Оперативна група, яка керувала проведенням трьох поетапних операцій.

У Боснії та Герцеговині одразу після укладання Дейтонської угоди (кінець 1995 р.) почала діяти операція ІФОР, яку через рік замінили на більш постійну місію – Сили стабілізації (діяли до 2004 р.). В альянсі вважали, що перехідний період у Боснії та Герцеговині завершився, тому потрібно переходити до більш активної реалізації військових аспектів вказаної угоди. Через значне розповсюдження серед населення цієї та інших республік колишньої Югославії незареєстрованої зброї важливе місце відводилось операціям із демілітаризації цивільного населення. Тому відповідні заходи із роззброєння проводилися регулярно.

Зокрема, у *Боснії та Герцеговині* подібна операція під назвою «Врожай» (Operation Essential Harvest)¹⁹ була започаткована у 1998 р., у *Македонії* було проведено три такі операції – у 2001 р. «Суттєвий врожай», у 2001–2002 рр. – «Руда лисиця» та у 2002–2003 рр. – «Союзницька гармонія».

Слід зазначити, що у *Боснії і Герцеговині*, враховуючи федеративний устрій цієї держави, регламентація питань щодо правового статусу вогнепальної зброї, у тому числі трофейної, відбувається на рівні її окремих федеративних утворень-кантонів. Так, відповідно до положень статті 4 Закону кантону Центральна Боснія «Про придбання, зберігання та носіння зброї та боєприпасів» від 17.07.2014 р. № 01-02-326/14²⁰ трофейна зброя – це «вогнепальна, пневматична та холодна зброя, яка зберігається як пам'ять про минуле, історичний період або для його власника являє собою особисту або сімейну пам'ять». При цьому така зброя «назавжди виключена для використання уповноваженою організацією або уповноваженою особою».

У статті 27 цього Закону визначено умови та порядок збирання і зберігання трофейної зброї. Серед основних положень такого порядку: дозвіл на збирання та зберігання трофейної зброї видається на певний термін відділом поліції; фізичні та юридичні особи, яким надається такий дозвіл, мають відповідати чітким критеріям, передбаченим у Законі; вказаний дозвіл видається лише за наявності у таких осіб

¹⁸ The Conduct of the War and Civilian Casualties in Iraq. URL: <https://www.hrw.org/report/2003/12/11/target/conduct-war-and-civilian-casualties-iraq>

¹⁹ Operation Essential Harvest. URL: <https://www.nato.int/fyrom/tfh/home.htm>

²⁰ Zakon o nabavci, držanju i nošenju oružja i municije. URL: file:///C:/Users/deputat/Downloads/bosanski_jezik_sluzbene_novine_10_2014.pdf

приміщення для безпечного розміщення та зберігання трофейної зброї; не допускається носіння та використання трофейної зброї, а також придбання, зберігання та виготовлення боєприпасів до неї.

Аналогічним чином визначення трофейної вогнепальної зброї, як такої, що «...зберігається як пам'ять про більш ранній період історії Боснії та Герцеговини або являє собою особистий або сімейний сувенір для свого власника, тобто трофей» та «назавжди виведена з ладу для використання уповноваженою організацією або уповноваженою особою» передбачено і законодавством кантону Сараєво²¹.

Тобто правовий режим трофейної зброї у Боснії та Герцеговині зводиться до можливості її зберігання виключно як предмету, що містить пам'ять про історичні, сімейні або особисті події, із категоричною заборонаю щодо її носіння та використання у будь-який інший спосіб.

Законом *Республіки Сербія* «Про зброю та боєприпаси» від 24.02.2015 р.²² не передбачено такого різновиду зброї, як «трофейна зброя». Натомість, виходячи із його положень, вказана зброя може підпадати під категорію «С», тобто «вогнепальної зброї, виведеної з ладу» або «старовинної зброї». Як наслідок, особи, які фактично володіють трофейною зброєю, можуть зареєструвати її як зброю вказаної категорії за умови виведення її з ладу, або віддати (здати) таку зброю на користь держави.

Відповідно до статті 5 цього Закону зброю категорії «С» можна лише придбати у випадках, передбачених Законом, та зберігати з повідомленням уповноваженому органу – відповідному територіальному підрозділу Міністерства внутрішніх справ за місцем проживання заявника.

Крім того, статтею 30 названого Закону також встановлюється імперативна вимога, згідно з якою, особи, які виявили зброю та/або боєприпаси, зобов'язані негайно повідомити про це найближчий структурний підрозділ Міністерства внутрішніх справ. Знайдена зброя, яка не зареєстрована і не заявлена, стає власністю Республіки Сербія.

Закон «Про зброю» *Республіки Північна Македонія* від 22.07.2022 р.²³ також не містить окремого визначення трофейної зброї і порядку її обігу. Водночас, вказаним Законом встановлено жорсткі вимоги щодо умов обігу (тобто придбання, продажу, доставки, перевезення або передачі) вогнепальної зброї, частин такої зброї та боєприпасів до неї. Зокрема, відповідно до положень статей 5, 8, 9 цього Закону вогнепальна зброя та боєприпаси можуть бути придбані лише на підставі дозволу, виданого Міністерством внутрішніх справ, виходячи з класифікації такої зброї, встановленої Законом.

Дозвіл на придбання вогнепальної зброї фізичним особам може бути виданий, насамперед, з метою захисту їх особистості та майна. При цьому вказаний дозвіл фізичній особі видається на підставі попередньо поданого до найближчого відділу поліції письмового особистого звернення, лише у випадку, якщо фізична

²¹ Інформаційний сайт. URL: <https://www.paragraf.ba/propisi/kantona-sarajevo/zakon-o-nabavljanju-drzanju-i-nosenju-oruzja-i-municije.html>

²² Закон о оружју и муницији. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2015/20/1>

²³ Закон за оружјето. URL: <https://mvr.gov.mk/Upload/Documents/ZO%20PRECISTEN.pdf>

особа відповідає визначеним у Законі критеріям. Серед яких: досягнення 18 років; придатність за станом здоров'я до володіння та носіння зброї; наявність постійного проживання на території Республіки Північна Македонія; наявність технічних знань для правильного використання, зберігання та обслуговування зброї. Особливого значення набувають вимоги, пов'язані із тим, що така особа не повинна становити небезпеку для громадського порядку, а також мати *обґрунтовану причину для придбання зброї*.

Як і в інших юрисдикціях, названий Закон (стаття 37) зобов'язує знайдену зброю та боєприпаси негайно передавати уповноваженому органу у безальтернативному порядку.

У *Косово* вилучення незаконно придбаної та незареєстрованої зброї серед місцевого населення проводилося щомісяця, починаючи з червня 1999 р. У Косово постійно організовували операції з моніторингу, що дозволяло військовослужбовцям виявляти нові склади зі зброєю та боєприпасами по всій території республіки. У результаті таких заходів кількість злочинів на етнічній та релігійній основі скоротилася, але повністю ця проблема не вирішена, що було пов'язано із відсутністю стабільної системи безпеки й атмосфери довіри в Боснії та Герцеговині й у Косово²⁴. Питання обігу зброї урегульовано *Законом про зброю 2015 р.*²⁵, який відсилає до іншого законодавчого акта: «легалізація та доставка зброї регулюється окремим нормативно-правовим актом» (стаття 34). Таким актом є Адміністративна інструкція № 15/2010 Міністерства внутрішніх справ щодо легалізації вогнепальної зброї категорій В, С та D1²⁶. При цьому, категорія А – вогнепальна зброя, заборонена для цивільних осіб як кінцевих користувачів (це, по суті, військова зброя і боєприпаси – *не підлягає легалізації*); категорія В – зброя, на яку потрібен дозвіл; категорія С – зброя обмеженої технічної якості, на яку потрібен дозвіл; категорія D – зброя, про яку необхідно повідомляти та на яку видається дозвіл (старовинна вогнепальна зброя (D1)).

Досить показовим став процес викупу стрілецького озброєння у цивільного населення сербських анклавів у *Хорватії* (1996 рік). Сербський анклав Хорватії – Східна Славонія, населена переважно сербами, – із 1996 р. став об'єктом мирної інтеграції під наглядом тимчасової міжнародної адміністрації ООН (UNTAES). Найбільшою проблемою для цієї адміністрації, серед іншого, була значна кількість озброєння на руках у місцевого населення, яке відмовлялося його добровільно здавати з огляду на значну невпевненість у гарантіях власної безпеки. Для вирішення цієї проблеми керівництвом тимчасової міжнародної адміністрації ООН спільно з урядом Хорватії та міжнародними донорами було проведено *десятимісячну кампанію викупу зброї у громадян*. При цьому, сербському населенню виплати здійснювалися в марках Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), а хорватському – у національних кунах. Витративши 10,7 млн хорватських кун (близько 2,7 млн марок ФРН), миротворці отримали на свої склади 9 680

²⁴ Мир під постійним контролем НАТО: повоєнна відбудова. URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/myr-pid-postijnym-kontrolem-nato-povoyenna-vidbudova/>

²⁵ PÈR ARMË. 2015. № 05/L -022. URL: <https://gzk.rks-gov.net/>

²⁶ UDHËZIM ADMINISTRATIV NR. 15/2010 – MPB PÈR LEGALIZIMIN E ARMËVE TË ZJARRIT QË I TAKOJNË KATEGORISË B, C DHE D1. URL: <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=7858>

гвинтівок та автоматів, 6375 гранатометів, 14 520 ручних гранат і боєприпасів до гранатометів, 106 кг вибухівки, 2,3 млн патронів²⁷.

У 2007 році уряд Хорватії запровадив перманентне вилучення зброї. Ця тенденція продовжилася й на законодавчому рівні (*Закон про зброю 2018 року*)²⁸. У країні успішно застосовувалася «програма амністії», націлена на боротьбу з високими показниками незаконного володіння вогнепальною зброєю серед цивільного населення. Основна мета цієї програми – переконати громадян здати будь-яку вогнепальну зброю, яка зберігається незаконно, повідомивши про це в поліцію²⁹. Відповідно до п. 31 статті 3 Закону про зброю «легалізація зброї та боєприпасів – це процедура реєстрації або здачі незареєстрованої зброї та боєприпасів, які особа зберігала без погодження з уповноваженим органом, при якій *не потрібно підтверджувати походження зброї та боєприпасів*, а власники, які реєструють або здають зброю та боєприпаси під час легалізації, *не можуть* бути притягнуті до кримінальної відповідальності за незаконне придбання, зберігання й носіння зброї та боєприпасів». Також у статті 46 «Легалізація» зазначено, що у країні може періодично оголошуватися про легалізацію зброї та боєприпасів, якщо цього вимагають міркування забезпечення безпеки громадян, громадського порядку та спокою.

Нині у країні діє Закон про придбання та зберігання зброї громадянами, введений в дію з 01.01.2023 р.³⁰, в якому *не йдеться* про легалізацію зброї.

У *Молдові* після подій 1992 року навколо збройного протистояння із сепаратистськими рухами Придністровської Молдавської Республіки було прийнято низку законів, які регулюють обіг стрілецького озброєння в республіці. У травні 1994 року Парламентом країни був прийнятий Закон № 110 «Про зброю»³¹, який став базовим документом щодо визначення, класифікації та механізмів функціонування й використання зброї. У липні 2012 року цей базовий закон країни був доповнений окремим законодавчим актом – Законом Республіки Молдова № 130 «Про режим зброї та боєприпасів цивільного призначення»³².

У згаданому Законі № 110 пункт перший статті 6 визначає, яка саме зброя є предметом регулювання даного законодавчого акта, зокрема: *«закон регламентує порядок обігу службово-штатної, мисливської, спортивної, учбової, нагородної та колекційної зброї, а також зброї для самооборони»*.

У пункті другому статті 8 цього ж Закону встановлено, яку саме зброю може мати у своєму користуванні приватна (цивільна) особа: *«у приватній власності може перебувати зброя а) для самооборони; б) мисливська; в) нагородна та колекційна; г) револьвери та пістолети»*³³. Тобто зброя, яку можна класифікувати за притаманними їй ознаками як трофейну, *не розглядається*.

²⁷ Спільне патрулювання та перехідні поліцейські сили – досвід реінтеграції сербських анклавів у Хорватії. Українська Гельсінкська спілка. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spil-ne-patruliuvannia-ta-perekhidni-politseyski-syly-dosvid-reintehratsii-serbs-kykh-anklaviv-u-khorvatii/>.

²⁸ Zakon o oružju. NN 63/07, 146/08, 59/12, 70/17. URL: <https://www.zakon.hr/z/270/Zakon-o-oru%C5%BEju>

²⁹ Легалізація вогнепальної зброї: міжнародний досвід. Лабораторія законодавчих ініціатив. URL: <https://parlament.org.ua/2023/03/21/>

³⁰ NN 94/18, 42/20, 114/22. URL: <https://www.zakon.hr/z/1161/Zakon->

³¹ Об оружии: Закон REPUBLICA MOLDOVA. 18.05.1994. № 110. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mol75404.pdf>

³² О режиме оружия и боеприпасов гражданского назначения: Закон REPUBLICA MOLDOVA. 08.06.2012. № 130. URL: <https://zbroya.info/uk/kb/respublika-moldova-zakon-ob-oruzhii>

³³ Інформаційний портал власників зброї. URL: <https://zbroya.info/uk/kb/edit/paragraph/detached/36/>

Окрім того, іншим Законом закріплюється обов'язок особи, яка знайшла військову зброю чи боєприпаси або знає про їх існування, негайно (не пізніше 24 год.) повідомити про це поліцію (частини п'ята, шоста статті 4 Закону № 130). Про легалізацію зброї в цьому Законі не йдеться.

Така ситуація, як вбачається, пов'язана з тим, що на сьогодні питання легалізації трофейної зброї для країни не є актуальним. У випадку виявлення необлікованої зброї невизначеного походження з'ясування обставин її появи у цивільного суб'єкта відноситься до компетенції поліції республіки.

У період активних бойових дій збройними силами Республіки Молдова фіксувалися випадки захоплення трофейного озброєння, однак, за твердженням військового керівництва країни, процедура його легалізації була надзвичайно спрощена й передбачала лише з'ясування технічного стану зразка трофейної озброєння, після чого воно або утилізувалося, або передавалося на облік та використання в підрозділ, який здобув цю одиницю зброї, й у подальшому зброя числилася за даним підрозділом.

III. Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зазначити таке.

1. Трофейною вважається зброя, яка має такі чітко виражені ознаки: це зброя, яка була захоплена (здобута в будь-який спосіб) підрозділами Збройних Сил України, у тому числі й членами добровольчих формувань Сил територіальної оборони у противника внаслідок ведення бойових дій; дане озброєння та боєприпаси були відповідним чином обліковані, легалізовані та перевірені на експлуатаційну справність уповноваженими органами матеріально-технічного забезпечення; ця зброя і боєприпаси після визначення їх технічної та функціональної придатності можуть бути поставлені в бойові підрозділи для виконання ними завдань за призначенням або утилізовані.

2. Цивільна особа, на відміну від військовослужбовців, не може за визначенням володіти трофейною зброєю. Зброя може мати статус трофейної лише в разі її захоплення у противника *внаслідок ведення бойових дій* підрозділами Збройних Сил України, у тому числі і членами добровольчих формувань Сил територіальної оборони, або якщо вона потрапила в розпорядження цих підрозділів у будь-який інший спосіб, у тому числі, у випадку її залишення противником чи її добровільної здачі противником.

Водночас, необліковану (нелегалізовану) одиницю вогнепальної зброї, яка опиняється в розпорядженні цивільної особи в умовах ведення бойових дій, в юридичному сенсі можна класифікувати не як трофейну, а як знайдену або таку, що була отримана цивільною особою без дотримання встановлених Міністерством внутрішніх справ України порядку та вимог. Порядок легалізації такої зброї (тобто «очищення», приведення її правового статусу у відповідність до положень чинного законодавства), її передачі в користування та володіння цивільній особі детально визначено у проекті Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» реєстр. № 5708 від 25.06.2021, зокрема в його статті 29 «Знайдена цивільна вогнепальна зброя та бойові припаси».

3. Законом України «Про встановлення винагороди за добровільно передану Збройними Силами України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора» від 01.04.2022 р. № 2172-IX визначено, що «з метою зменшення

негативних наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та зниження бойового потенціалу ворога, запровадження стимулюючих заходів для припинення воєнних (бойових) дій» встановлюється порядок здачі (передачі) та винагороди для цивільних осіб – громадян України, які добровільно здадуть військову техніку країни-агресора, що потрапила у їх розпорядження в будь-який спосіб.

4. У Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 р. № 2114-ІХ *трофейна зброя* не визначена як законне (легальне) знаряддя, яке може використовуватися для відсічі збройній агресії РФ. Внаслідок цього, визначення такої зброї, порядок володіння нею та її зберігання потребують додаткової законодавчої регламентації з метою набуття права цивільним населенням України на використання залишеної (покинутої) чи здобутої в будь-який інший спосіб зброї російських агресорів для її використання у збройній протидії РФ.

5. Існує певна міжнародна практика щодо вилучення та подальшої легалізації знайденої або виданої без належного оформлення вогнепальної зброї у цивільного населення в зонах військових конфліктів. Окрім типового механізму добровільної здачі озброєння та боєприпасів на вимогу правоохоронних органів, найбільш прийнятним для населення є механізм викупу урядом країни необлікованих зразків озброєння із подальшим його «очищенням» (легалізацією). Після цього таке озброєння, залежно від наслідків встановлення його технічної та функціональної придатності, може бути або утилізоване, або реалізоване через спеціалізовані магазини, у тому числі й тій особі, яка добровільно його продала (передала) державі.

6. Вищезазначена практика, зокрема й щодо правової регламентації трофейної зброї та боєприпасів може бути застосована під час внесення відповідних змін та доповнень до нормативно-правових актів у сфері обігу зброї.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*